

Capítulo XIV: **Novos eidos e oportunidades**

Nunha sociedade aberta e con mercados dinámicos e competitivos xorden, día tras día, novas actividades que responden a novas necesidades. O cooperativismo, como movemento económico xerador de riqueza, benestar e calidade de vida, é unha fórmula xurídica capaz de aproveitar as potencialidades que ofrecen estas actividades emerxentes.

A. Novos eidos para o cooperativismo forestal

1- O monte galego

O monte galego é estratéxico na economía e na sociedade galega, e todo Galicia debe apostar polo seu desenvolvemento. Facer propostas para o seu desenvolvemento é investir no futuro de todos os galegos. Todos os implicados (propietarios, administracións, sociedade galega en xeral) deben ser conscientes de que a súa achega no desenvolvemento do monte é fundamental.

A fórmula xurídica das cooperativas (tanto das cooperativas de traballo asociado no eido forestal, como as cooperativas de explotación común da terra forestal, como outras clases de cooperativas) pode complementar e potenciar o actual movemento empresarial e asociativo forestal existente en Galicia.

De feito, así o recoñece a recente Lei 43/ 2003 de montes (BOE de 22 de novembro) que recolle no seu Art. 60 que “As Administracións públicas promoverán activamente as fundacións, asociacións e cooperativas de iniciativa social, existentes ou de nova creación, que teñen por obxecto as materias que se tratan nesta lei...”.

O monte galego ocupa unha superficie territorial de 1.952.945 hectáreas, o que supón o 66% da superficie total do territorio galego (Consellería de Política Agroalimentaria e Desenvolvemento Rural, 2003). En Galicia, por tanto, ten unha presenza superior á media de España, onde alcanza o 51,93%, e mesmo superior á media existente no conxunto dos países membros da Unión Europea (Ministerio de

Agricultura, Pesca y Alimentación, 2002). Por conseguinte, a esa gran presenza física debe corresponderlle unha maior presenza no tecido económico e social.

O monte arborado galego abarca a cifra de 1.370.878 hectáreas, que supón só o 46% da superficie total de Galicia e o 70% do monte galego. En consecuencia, o 30% do noso monte está desarborado e dedicado a mato e/ou a mato pasteiro, e non ten neste intre un aproveitamento no ámbito forestal. (Consellería de Política Agroalimentaria e Desenvolvemento Rural, 2003). Por outra banda, mesmo nas superficies arboradas a densidade e o grao de ordenación para unha explotación forestal eficiente e sustentábel, distan de ser enteiramente satisfactorios, o que reduce os seus rendementos produtivos.

Neste intre, na Unión Europea tan só Suecia e Finlandia superan a porcentaxe de superficie arborada de Galicia. Segundo datos comparativos entre o II e o III Inventario Forestal Nacional, Galicia incrementou a superficie arborada nun 36% entre os anos 1987 e 1998. O piñeiro galego e o eucalipto confirmáronse como as principais especies forestais de Galicia, xa que supoñen o 55% dos pés maiores e o 64% do volume existente en Galicia (Bermúdez Alvite, 2003).

Aproximadamente o 68% (preto dos 2/3 da totalidade) da propiedade forestal de Galicia está en mans privadas individuais, o 30% (1/3 da extensión total das terras a monte) en mans privadas das Comunidades de Montes Veciñais en Man Común (MVMC) e o 2% en mans de administracións públicas (Varios, 2001). Cómpre salientar que existen aproximadamente 2.835 MVMC e que a súa superficie media é moito máis elevada (unhas cen veces superior) en comparación cos montes privados individuais, e a proporción de superficie arborada moito máis baixa (aproximadamente a metade) en relacións con aqueles¹. O monte que está en mans privadas individuais ten un carácter maioritariamente minifundista, xa que a parcela media vén ser de 0,2 hectáreas. A concentración parcelaria está a mellorar este índice de tamaño da parcela pero, aínda así, o propietario segue sendo minifundista.

A produción final agraria de Galicia no ano 2002 elévase á cifra de 1.822.600.000 €, da que 306.900.000 € corresponden ao sector forestal, que supón o 20,25% da produción final agraria galega, e 1.515.700.000 € aos sectores agrario e gandeiros, que supón o 79,75% restante (CIEF. Fundación Caixa Galicia, 2003). A extensión e a produtividade do monte galego fai que Galicia sexa a Comunidade Autónoma líder na produción forestal con preto do 40% do total de España de madeira de serra, así como o 60% dos taboleiros derivados da madeira.

O volume anual de 6.500.000 m³ que se está cortando actualmente en Galicia ten un valor, despois da primeira transformación, que, segundo estimacións, supera os 900.000.000 €. Ao que se poden

1 Os MVMC son unha fórmula asociativa procedente do concepto xermánico da propiedade veciñal. As comunidades de montes teñen unha gran tradición en Galicia e atópanse con problemas vinculados coa súa personalidade xurídica para desenvolveren todas as potencialidades e recursos de que dispoñen. As comunidades de montes son unha fórmula asociativa democrática e participativa, de carácter colectivo e con algunhas semellanzas á figura xurídica das cooperativas. Neste Libro Branco non se contemplan modificacións, adaptacións ou reformas ao actual estatus das comunidades de montes.

engadir ata máis de 400.000.000 € adicionais en transformacións posteriores. E aínda este derradeiro importe pode ser incrementado fortemente cunha industria transformadora de alto valor.

Historicamente, a produción forestal foi considerada unha actividade residual: o monte actuou como unha “caixa de aforros”, de xeito que se corta para satisfacer necesidades puntuais sen ningunha caste de planeamento de carácter silvícola. O incremento do nivel de vida da poboación galega permite que o monte poida comezar a ser percibido polos propietarios como fonte de investimento, con posibilidades de aumentar as quendas de corta e de orientar a súa xestión para a produción de madeira de calidade.

A comercialización da madeira procedente dos minifundios privados realízase maioritariamente a través de fragueiros (tamén chamados rematantes) que actúan como intermediarios comerciais. A maioría da madeira segue vendéndose maioritariamente por peso (toneladas) en vez de por volume. É un xeito de superar a desconfianza ancestral dos propietarios e fragueiros, e que prima a cantidade sobre a calidade da produción. Isto xera que Galicia teña déficit de madeira de calidade e un escaso peso das industrias de segunda transformación (carpintería e mobiliario) que non acadan o 10% do total de España.

Actualmente a industria de serra galega consome o 46,5% da materia prima, a industria dos taboleiros e chapas o 36,5%, e o restante 17% é utilizado para a fabricación de pasta de celulosa. A industria necesita importar grandes cantidades de madeira de calidade, mentres que está suficientemente abastecida de madeira de menor calidade (Bermúdez Alvite, 2003).

Ademais, na actualidade os cambios obrigan a contemplar novas saídas para o monte: os cambios na agricultura son moi fortes, os herdeiros non saben onde están as propiedades, a presenza de técnicos forestais é crecente en Galicia, o propietario adquire interese polo monte independentemente da súa idade e a importancia da produción forestal para os efectos ambientais acada cada día máis relevancia.

1.1.- Diversificación de usos do monte en Galicia

Como xa temos adiantado, a produción de madeira configúrase como a principal fonte de ingresos monetarios para os propietarios colectivos e individuais do noso monte na actualidade (en torno ao 90%²), polo que se pode dicir que os outros recursos están apenas explotados. Como dixemos, Galicia é a primeira Comunidade Autónoma de España en produción de madeira, e o seu peso relativo tende a incrementarse.

Outros usos importantes do monte na actualidade son a caza, en convenio coas sociedades de caza, e o aproveitamento da biomasa de gran proxección coas políticas de enerxías alternativas e totalmente

2 Segundo datos proporcionados por expertos do sector.

complementaria coa produción madeireira. Neste últimos anos os montes galegos acadaron unha grande importancia para o aproveitamento eólico mediante a instalación dos parques eólicos.

Hai tamén utilizacións que están a xerar cada vez máis ingresos económicos: son os relacionados co aproveitamento de cogomelos e outros froitos do monte, principalmente os aproveitamentos dos soutos de castiñeiros para a produción de castaña de xeito totalmente natural.

Por outra banda, segue a empregarse o monte, fundamentalmente os MVMC, para o aproveitamento do gando. Nalgúns dos casos non é levado a cabo por gandeiros que sexan propietarios do monte, o que está a xerar problemas entrambos os grupos.

Os nosos montes están a acadar novos valores de grande importancia para a sociedade galega en xeral. Estámonos a referir aos valores naturais do monte vinculados co turismo rural e o ocio. O monte ten unha función social e ecolóxica fundamental que debe favorecer o desenvolvemento do turismo rural e outras actividades de lecer. A función social do monte galego está en crecemento constante, moito máis dende a perspectiva medioambiental de eliminación do CO₂. É de agardar que, en comparación co uso dos montes da Unión Europea, o monte galego siga crecendo nesa vertente que se plasmará de moi diferentes maneiras e actividades, a maioría das cales vinculadas co lecer dos cidadáns de Galicia.

Sen lugar a dúbidas, un dos grandes retos do monte galego é lograr un maior compromiso dos propietarios do monte coa súa ordenación e explotación eficiente que articule e compatibilice os diversos usos conforme a criterios de rendibilidade, complementariedade e sustentabilidade. Neste senso, tal vez sexa o pastoreo e a caza os usos do monte que están a xerar máis confrontación de intereses coa produción de madeira, que segue sendo a principal renda xerada no monte de Galicia.

Finalmente, cómpre salientar o importante papel do monte galego para usos dotacionais e para infraestruturas. É de agardar que nos vindeiros anos se sigan incrementando estes dous tipos de usos.

1.2.- Algúns retos do monte galego

A propiedade forestal en mans individuais e privadas é moi minifundista en Galicia: como xa temos adiantado a parcela media non excede as 0,2 Has. Cómpre crear, por tanto, explotacións forestais máis dimensionadas, dunha extensión mínima entre 25 e 100 hectáreas, dependendo dos rendementos do solo. Con este tamaño de explotación é posíbel xerar unha dimensión empresarial coa finalidade de optimizar os resultados das producións da explotación. Por outra banda, cada día que pasa falta máis man de obra forestal, e para que unha máquina acuda a traballar a unha explotación ten que existir unha mínima dimensión de parcela e de explotación. Noutros países os custos de transformación (plantación, mantemento, corta e posta en fábrica) son moito máis baixos ca en Galicia. Se non se reducen os custos a madeira do noso monte non será competitiva nin xerará ingresos aos propietarios forestais.

O monte galego pode acadar unha enorme importancia económica no intre en que se aborde e acade a forestación das preto de 600.000 hectáreas de monte que na actualidade están desarboradas, e se mellore a ordenación e planificación do resto das superficies que figuran como arboradas. As potencialidades produtivas do monte galego, particularmente para as coníferas e frondosas de calidade, son elevadas: segundo datos do III Inventario Forestal Nacional, en Galicia o volume madeirábel medio é de 95 m³/ha, equiparábel ao dos países nórdicos da Unión Europea.

Para facer efectivas esas potencialidades precísase abordar a ordenación e planificación das masas e dos aproveitamentos forestais, aumentando as quendas de corta e orientando a produción cara á obtención de madeira de máis calidade. Neste senso, é necesario que as administracións actúen mediante axudas á forestación nos montes onde non hai “capital-vo” para os efectos de ordenalos e poñelos en produción.

Procede igualmente realizar unha ordenación de aproveitamentos que abra camiño, alí onde as aptitudes do monte o permitan e onde as circunstancias o posibiliten, á diversificación de usos, potenciando as alternativas á explotación forestal acaídas en cada caso.

O monte galego está intimamente ligado ás persoas. Segundo diferentes estimacións, máis de 600.000 habitantes de Galicia son propietarios forestais. Dada a gran cantidade de parcelas por propietario, a reducida extensión das propiedades e a súa situación económico-social, de non mediar alternativas de concentración e ordenación, pode estenderse a situación de abandono³. Esta situación, que está a producirse en miles de hectáreas na veciña Portugal, pode frear a necesaria modernización.

É preciso mobilizar aos propietarios minifundistas de montes abandonados ou en fase de abandono, coa finalidade de proceder a unha ordenación do monte e a un mellor aproveitamento forestal. Para iso, é básico recuperar a confianza dos propietarios nunha actuación colectiva e coordinada, onde pasen a formar parte democraticamente da xestión da mesma. En definitiva, é necesario abordar a transformación de montes abandonados en unidades ben estruturadas baixo criterios de sustentabilidade. Tamén é importante continuar o esforzo na mellora dos tratamentos silvícolas: rozas, cortas, clareos, podas, fertilización,...

Para recuperar o interese dos propietarios polo seu monte é necesario proceder a integrar todos os usos do monte baixo as directrices e a planificación deles, de xeito que fagan unha correcta planificación dos usos e das producións. É necesario vincular e rendibilizar todos os usos do monte, aínda que os usos supoñan pequenos ingresos, e baixo criterios de xestión planificada.

A orientación produtiva do monte galego cara á produción de madeiras de calidade é a base de crecemento dun sector industrial que permita optimizar o seu aproveitamento. Unha industria forestal

³ Producíndose situacións onde os propietarios mesmo descoñezan onde están os seus predios.

competitiva apoiada nunha silvicultura tamén competitiva implica a transformación das materias primas en produtos de demanda crecente, e con máis valor engadido.

Un incentivo claro para lograr unha maior coordinación que beneficie a todo o sector está relacionado coa necesidade dunha maior comunicación e transparencia do mercado entre o propietario e a industria.

En resumo, os retos do monte galego son: o incremento da rendibilidade, reconvertendo a actitude recolectora actual dos propietarios forestais; unha maior ordenación das plantacións, introducindo técnicas modernas de cultivo; e a mellora, en xeral, da sustentabilidade do modelo actual. Ás dificultades estruturais axúntanse os problemas dos lindes, a necesidade de facer investimentos a longo prazo e o feito de que nos atopamos ante unha renda descontinua para os propietarios e a medio prazo.

2- As alternativas cooperativas no eido forestal

En xeral, as cooperativas, tanto na produción forestal como noutro tipo de producións, poden facer importantes achegas ao monte en varios terreos:

- 1.- Poden colaborar na introdución dunha lóxica medioambiental e de sustentabilidade na explotación do monte, mediante o uso axeitado das técnicas silvícolas: unha axeitada aplicación das quendas de corta, evitar as cortas depredadoras de masas forestais, etc.
- 2.- Poden facilitar que se reduza o abandono do monte, sobre todo dos pequenos propietarios e dos emigrantes, o que ten así mesmo importantes consecuencias medioambientais. Sen esquecer o importante papel que poden levar a cabo na construción de infraestruturas forestais e doutro tipo, que permitan combater o lume de xeito máis eficaz.
- 3.- Poden facilitar unha máis axeitada identificación e rexistro das masas forestais privadas que están abandonadas ou en proceso de abandono.
- 4.- Poden, en suma, colaborar na aplicación da planificación na ordenación forestal e na obtención de rendibilidades acordes coa utilización de técnicas silvícolas máis modernas.
- 5.- Poden, por último, ser un instrumento acaído para viabilizar a diversificación de aproveitamentos complementarios dos forestais.

2.1.- As cooperativas de produción

Unha das ferramentas máis coñecidas para a ordenación produtiva do monte privado é a que realiza a administración mediante a concentración parcelaria das masas forestais. Esta pode ser abordada por iniciativa da administración ou por iniciativa privada dos propietarios. Neste senso, xa existe unha ampla

experiencia de concentración parcelaria levadas a cabo por asociacións e grupos de propietarios, e mesmo de realización das plantacións nas superficies que foron obxecto de concentración.

Os avances na ordenación forestal levados a cabo polos propietarios privados poden ser un xermolo para a creación de cooperativas de explotación comunitaria da terra e/ou cooperativas agrarias. Así, o compromiso dos socios no eido forestal pode ser unha boa base para empezar a andar, sobre todo naqueles que non só abordan a ordenación privada dos montes mediante a concentración parcelaria, senón que pensan en ampliar o campo de actuación mediante criterios de xestión silvícola aos traballos de mantemento e, inclusive, á comercialización da madeira. As cooperativas de explotación en común neste terreo complementan e dan coherencia e continuidade ás actuacións de concentración, en tanto que significan un paso máis na consecución dos obxectivos de mellora das estruturas produtivas que animaron á agrupación de parcelas.

Con este tipo de ordenamento dos montes é posíbel a creación de “zonas de protección” para evitar os incendios forestais, principal inimigo e risco desta produción. Con actuacións cooperativas os riscos de incendios forestais poden ser reducidos no monte mediante os cortalumes planificados e aproveitando os camiños forestais. Inclusive, os propios pasos de liñas de electricidade poden ver paliados os seus efectos mediante unha xestión colectiva da masa forestal. En definitiva, na medida en que os cambios dos propietarios forestais galegos vaian encamiñados cara a procura da conservación e mellora dos seus montes, reducindo os custos e incrementando os rendementos, a necesidade de agruparse en cooperativas xurdirá como inevitábel.

Entre as vantaxes que proporciona a constitución de cooperativas de explotación comunitaria da terra e as cooperativas de produción pódense destacar o aforro de traballo, a redución de investimentos (máquinas, infraestruturas), o abaratamento de custos coa eliminación dos lindes e coa obtención de economías de escala, a maior racionalidade na explotación, que permite a elaboración de plans de explotación máis baratos, e a consecución de mellores servizos. Por outro lado, tamén se conseguen resultados positivos tanto na comercialización como no abastecemento de servizos e materias primas (adubos, plantas,...).

A confianza dos propietarios nesta solución colectiva está altamente condicionada a unha xestión continua e a unha información constante aos socios. Para iso, é recomendábel que a masa forestal dos socios acadese un tamaño suficiente para facilitala ou, no seu defecto, a asociación de propietarios, ata acadar o tamaño necesario para xerar un sistema de xestión e comunicación continua. Sen lugar a dúbidas, este segundo suposto de xestión colectiva é máis difícil de acadar.

Para poñer en marcha este tipo de accións colectivas a través de cooperativas é necesario, antes da súa constitución, dispoñer dun Plan de Explotación dos futuros predios cooperativizados e duns bos modelos de regulamentos de réxime interno para o debate e aprobación, que contemplan todas as casuísticas e aspectos fundamentais dunha correcta xestión económica e técnica (silvícola) do monte. O Plan de Explotación debe recoller todos os atrancos e beneficios que xera a actuación colectiva, partindo

sempre de que a suma dos beneficios e a resta dos custos e prexuízos debe ser claramente positiva para todos os propietarios forestais que participen no proxecto colectivo.

É pouco coñecida a flexibilidade empresarial e xurídica da fórmula cooperativa para adaptarse á produción forestal. A cooperativa ofrece, a diferenza doutras fórmulas, a posibilidade de dispoñer dunha sociedade que posibilite a participación democrática igualitaria, ou ponderada, dos propietarios, ao mesmo tempo que se pode adaptar a xestión económica a calquera eido produtivo sempre que poida ser xestionado con criterios racionais transparentes.

En todo caso, é necesario que a cesión da terra á cooperativa que fagan os propietarios individuais quede recollida en contratos, convenios ou compromisos, de xeito que garantan un proxecto de xestión con anos suficientes para que os rendementos do Plan de Explotación sexan claros e medíbeis. Igualmente é básico lograr, mediante criterios de valoración técnicos, unha xusta ponderación da contribución de cada propietario á actividade da cooperativa. Este tipo de contratos, convenios ou compromisos xa se están a realizar noutros sectores agrarios de xeito habitual (véxase os contratos feitos por cooperativas de viño para explotación vitivinícola de montes comunais).

Como punto forte a ter en conta está a posibilidade dunha xestión económica e técnica racional para o monte, e a mesma pode ser posta en coñecemento xeral dos propietarios do monte. Ademais, na medida en que cada vez máis os propietarios actuais non poidan atender o mantemento do monte e se esperte o interese en recuperar e conservar este patrimonio, a posibilidade de actuacións colectivas serán máis inminentes. Sen lugar a dúbidas, o principal atranco está no elevadísimo minifundio entre os propietarios do monte, xa que é moi difícil poñer de acordo a moita xente nunha empresa da que apenas existen experiencias e aínda é moi descoñecida no seu funcionamento.

Á parte da reordenación e repoboación, outros aspectos que se poden abordar mediante unha actuación cooperativa na xestión do monte son os relacionados co mellor aproveitamento económico dos servizos de mantemento, a comercialización conxunta, etc. Servizos que poden ser contratados de xeito externo á cooperativa. No intre en que se logren explotacións forestais ben dimensionadas, o xeito de xestionar o mantemento é menos importante. Non hai moitas fórmulas xurídicas que minoren os custos da silvicultura para os pequenos propietarios e que impliquen a súa participación democrática e persoal.

A capacidade de xestión destas cooperativas de produción e de explotación en común é outro dos aspectos clave para o bo éxito da colectivización do monte. A xerencia destas cooperativas pode ser compartida con outras de semellantes características. Neste senso, as asociacións forestais existentes na actualidade en Galicia poden prestar este servizo. Na medida en que no día de hoxe existen en Galicia sociedades que prestan servizos forestais de todo tipo, a xestión, xunto co resto de labores que necesita a cooperativa, poden contratarse a empresas galegas.

Finalmente, a comercialización da madeira necesita de grandes volumes para xerar valor engadido, dimensión e adecuación da oferta á demanda da industria transformadora. Neste senso a cooperativa

ligada á produción que comentamos, probablemente necesitaría dunha dimensión social grande. Por iso, consideramos axeitado que as cooperativas ligadas á produción que neste punto expoñemos, deberían formar parte das cooperativas de comercialización ata acadar os volumes suficientes para unha xestión eficaz e rendíbel.

Por outra banda as posibilidades organizativas son múltiples e diversas. Cabe pensar nunha explotación conxunta do monte, onde os cobros non se diferencien por parcelas ou propietarios pero que sexan proporcionais á capacidade produtiva achegada individualmente por cada socio. Neste caso as vendas de madeira repercuten en todos os socios que conforman a cooperativa, independentemente de cales sexan os predios da cooperativa onde se realicen as cortas.

Tamén caben opcións intermedias: cooperativas que exploten todo en común pero nas que cada socio perciba o importe da madeira da súa pertenza. A flexibilidade da fórmula neste terreo permite que xurdan varias opcións organizativas dentro do marco cooperativo dando posibilidades de acomodo á maioría dos intereses dos colectivos que se conformen.

Por outra banda, é necesaria unha maior interrelación e integración entre as axudas de forestación de terras agrarias e as axudas de mantemento cun compromiso de continuidade futura dos propietarios das terras forestadas, de xeito que se evite novamente o seu abandono.

2.2.- As cooperativas de comercialización de madeira

Percíbese entre os propietarios de montes de madeira un baleiro de falta de contacto e de relación coa industria. A oferta da madeira á industria faise a través de intermediarios que manteñen un sistema de valoración da madeira con escasa presenza de criterios racionais. O descoñecemento de moitos propietarios de madeira dos criterios de valoración para o seu pago, fai que se xere un desinterese sobre estas actividades entre os pequenos propietarios.

É necesario crear cooperativas de comercialización de madeira coa finalidade de acadar varios obxectivos: orientar as producións ao mercado, facer que o mercado sexa máis transparente, que as transaccións económicas sexan continuas no tempo e non descontinuas como na actualidade, e promover a aplicación de criterios de valoración da madeira racionais e non persoais e faltos de transparencia.

Estas cooperativas deben dispoñer dunha estrutura mínima de xestión con persoal propio, aínda que o resto dos traballos, funcións e actividades sexan contratados a outras empresas. A finalidade do equipo de xestión debe ser asegurar unha mellor valoración da produción de madeira, reagrupando e ordenando a oferta a medio e longo prazo segundo variedades, clasificacións e calidades. Neste senso, é fundamental que se acade un acordo tácito co sector industrial en canto á necesidade de homologar a calidade e o sistema de pagamento desta.

As vantaxes destas cooperativas para os propietarios de montes son moi destacábeis: vantaxes de transparencia e incremento de volume madeirábel negociábel, dende o intre en que estas cooperativas poden acadar un volume madeirábel negociábel superior á maioría dos fragueiros.

2.3.- As cooperativas forestais de traballo asociado

As cooperativas forestais de traballo asociado e/ou medio ambientais son as entidades máis coñecidas e implantadas dentro do sector forestal de Galicia. Estanse a converter nunha alternativa dos habitantes máis novos ante o abandono da produción agraria e do medio rural que se está a producir. Trátase pois dun nicho de oferta de traballo axeitada para fillos de agricultores e gandeiros habituados aos traballos no campo, facilmente adaptábel a labores silvícolas e medio ambientais. Serven para reter aos habitantes en localidades desfavorecidas e para implicar en “corpo e alma” ao traballador no seu traballo, ao ser o seu propio xefe.

Estas cooperativas requiren dun investimento inicial en materiais de limpeza, na maioría dos casos abordábel polos cooperativistas. O seu traballo ofréceno para propietarios de monte de tamaño mediano ou grande. Nalgúns casos, estas cooperativas actúan como contratas de empresas de maior dimensión. Como principal dificultade para o crecemento están os fortes investimentos en maquinaria pesada, aínda que é máis factíbel investir colectivamente que individualmente sempre que se acade o nivel de confianza necesario no proxecto cooperativo. Ben é certo, que varias cooperativas de traballo asociado xa superaron esta etapa de desconfianza diversificando os servizos e abordando importantes investimentos na sociedade.

Para esta clase de sociedades cooperativas, a colaboración da administración forestal pode ser decisiva no intre de contratar os traballos de mantemento dos montes propios e os conveniados e contratados. Neste senso, a priorización das cooperativas de traballo asociado na realización dos labores de mantemento do monte xestionado pola administración debe ter en conta os importantísimos beneficios que repercuten na sociedade rural: en primeiro lugar, favorecen a vinculación da poboación rural aos montes do contorno facilitando unha xestión integral sostíbel, e a xeración de rendas estábeis e alternativas para unha poboación rural situada normalmente en zonas desfavorecidas; en segundo lugar, dinamizan socialmente o medio rural ao introduciren nel innovación e criterios de xestión empresarial; en terceiro, facilitan a profesionalización do traballo forestal ao mellorar o réxime de cotización á seguridade social pasando do réxime especial agrario ao réxime de autónomos na maioría dos casos ou no réxime xeral no resto, e, por último, os beneficios destas empresas de economía social quedan no medio rural axudando ao equilibrio demográfico da poboación galega.

Sen lugar a dúbidas, as explotacións colectivas ben dimensionadas e ordenadas deberá ser o principal cliente deste tipo de empresas de servizos, de xeito que os apoios públicos ao mantemento dos montes sexan menos condicionantes para a viabilidade destas cooperativas.

As cooperativas de traballo asociado son empresas que van facilitar unha silvicultura racional e facilitan que moitos propietarios forestais poidan acceder ás axudas de mantemento dos montes ao dispor de entidades que realicen o traballo efectivo. Ademais, estas cooperativas teñen moitas máis posibilidades de creación nos montes veciñais en man común, co que se poden lograr importantes sinerxías entre as dúas entidades. Finalmente, en relación á xestión, este tipo de cooperativas pode beneficiarse da experiencia e o asesoramento técnico xa consolidado e utilizado nos procesos de mellora do conxunto das cooperativas de traballo asociado.

3- Diversificación de actividades no monte galego e contribución das cooperativas

Ademais da produción de madeira dos montes obtéñense outros bens e servizos que poden ser organizados e xestionados dente entidades colectivas como as cooperativas. Máis alá dos bens que non teñen prezo de mercado, vinculados coas funcións medio ambientais e de espaxamento social, o monte galego produce outros bens e servizos comercializábeis nos que cabe a posíbel intervención da fórmula cooperativa.

O monte galego é produtor dunha gran variedade de froitos. Case todos -salvo as castañas e os froitos arbustivos- son froitos xurdidos de xeito natural, sen ningún tipo de cultivo. Os máis salientábeis: castañas, cogomelos, biomasa, e froitos arbustivos (framboesa, amoras, arandos e grosella).

En Galicia a castaña foi un alimento de grande importancia da poboación. Hai anos, existían grandes cantidades de soutos de castañas espalladas por case todo o territorio e era un dos froitos máis prezados. No día de hoxe, este froito perdeu o seu carácter de alimento básico da poboación rural que gozou noutras épocas do noso pasado. Actualmente, a castaña é un produto estacional, vinculado coas tradicións, mais tamén con procesos de transformación que a converten nun manxar altamente valorado.

A explotación económica en réxime cooperativo da castaña conta xa na actualidade con acreditadas experiencias⁴. Estas cooperativas comercializan a castaña dos socios sen transformar aos grandes maioristas compradores. Salvo unha cooperativa⁵ que dispón de máquinas clasificadoras, manipuladoras e envasadoras de castañas (clasifican cinco calibres, limpan, cintas de selección,...), non se realiza ningunha transformación que xere valor engadido a un produto susceptible de acadar a categoría de manxar co chamado "marrón glacé". As previsións a medio prazo son que as cooperativas incrementen a súa presenza neste sector. Os atrancos máis fortes desta actividade son o avellentamento dos propietarios dos soutos e o minifundio que fai difícil o seu mantemento (podas, enxertas, rozas, colleita, mellora xenética, tratamentos fitosanitarios,...). A escasa dimensión das parcelas (que imposibilita a utilización de maquinaria) e o volume comercial reducido fan difícil empresarizar esta actividade de xeito independente doutras actividades e producións agrícolas. Para realizar o mantemento cabe a posi-

4 Son Veiga de Cascallá, en Rubiá, e Icos, en Chantada.

5 Veiga de Cascallá.

bilidade de que se desenvolvan cooperativas de traballo asociado con persoas coñecedoras das técnicas de produción da castaña.

Apenas existe en Galicia tradición culinaria dos cogomelos, de aí o escaso valor que tradicionalmente dan os propietarios a este produto. Neste intre, xa existen empresas privadas que, de xeito intermitente, mercan en Galicia. Para incrementar a rendibilidade da produción os propietarios deben facer xestión e procurar un incremento dos rendementos mediante técnicas de inoculación. Tamén é preciso a formación de bos recolletores, de xeito que o produto poida chegar aos mercados nas mellores condicións para o consumo. Probabelmente, a comercialización precise de máis organización, de xeito que se aborde unha correcta clasificación e tipificación dos cogomelos, tentando que os produtos se acheguen aos mercados que máis os demandan. Neste senso, e na medida en que os mercados requiran dunha oferta moito máis ordenada, cremos que existe un campo apropiado para a intervención das cooperativas. Consideramos que a explotación dos cogomelos (organización, nicho de mercado, importancia na actuación organizativa dunha cooperativa,...) pode ter semellanzas coa comercialización dos caracois⁶.

Existen outros froitos do monte dos que, salvo experiencias puntuais, apenas se ten realizado un aproveitamento en Galicia. Referímonos aos cultivos e comercialización de framboesa, amoras, arandos e grosellas. Consideramos que nalgúns matos do monte de Galicia, este tipo froitos arbustivos poden ser explotados e rendibilizados. Neste senso, o aproveitamento de grandes matos que reúnan as condicións para unha axeitada produción pode ser abordada mediante cooperativas de explotación comunitaria da terra ou, caso de existiren varias explotacións, mediante cooperativas agrarias que aborden a subministración, o asesoramento a produción das explotacións individuais, e a comercialización. Non estimamos conveniente que esta potencialidade produtiva sexa desprezada para algunhas zonas do noso monte. Neste senso, existen exemplos de explotacións de froitos arbustivos en montes do suroeste da provincia de Lugo que poden orientar aos emprendedores interesados.

Finalmente, consideramos de interese comentar o potencial que garda a biomasa que se produce nos montes de Galicia. O primeiro aspecto a destacar é o feito de que esta biomasa se viña aproveitando polos agricultores e gandeiros nas explotacións tradicionais, pero a súa modernización fixo que este aproveitamento fose abandonado. O aproveitamento ten tres aspectos de grande interese: a súa gran complementariedade con outras producións forestais, o efecto de mantemento e prevención de incendios que ten sobre o monte, e o seu interese e aproveitamento agronómico e enerxético. Neste senso, hai xa algunha cooperativa⁷ que está a realizar estudos e probas coa finalidade de adaptar maquinaria agrícola para ser utilizada na explotación da biomasa dos nosos montes. No intre en que tecnicamente se poida realizar unha recolección da biomasa por medios mecánicos e a baixo custo, a súa explotación para usos enerxéticos e agrícolas vai incrementarse de xeito importante, o que vai xerar un importante campo de oportunidades para as cooperativas de traballo asociado e para as cooperativas agrarias coordinadas entre si.

6 Onde a cooperativa Cogaproca supuxo un revulsivo total para a mellor produción e axeitada comercialización dun produto galego que está a acadar un gran prestixio nos mercados do leste e norte de España.

7 A cooperativa Hortoflor.

Algúns montes galegos tamén poden ser aproveitados para desenvolveren unha gandería controlada, racional e compatíbel coa explotación forestal. Ao tradicional uso de montes para pastoreo de gando vacún de carne, ovino, caprino e gando cabalar debe complementarse coa produción de madeira e outros tipos de froitos do monte sen que se produzan danos nos rendementos e enfrontamentos entre os explotadores. As cooperativas poden axudar a unha explotación gandeira racional e controlada dos montes, e xa existen exemplos disto⁸.

No intre en que a explotación gandeira do monte se faga baixo a supervisión dos propietarios e con criterios de rendibilidade, racionalidade e control, contémparase a posibilidade de que xurda a necesidade da creación de cooperativas que colaboren nesta tarefa. O pastoreo asenta a poboación no medio rural, pero os propietarios do monte deben decidir o seu uso facendo que sexa compatíbel coas axudas agroambientais e de extensificación que puxo en marcha a política agraria común. Se non existe este interese de rendibilidade e racionalidade entre os gandeiros que exploten o monte respectando os outros usos, non é posíbel unha cooperativa para mellorar os rendementos.

Por outra banda, para os medianos e grandes propietarios forestais, entre os que debemos contemplar os MVMC, poden ser de enorme interese as cooperativas de utilización de maquinaria en común, tamén chamadas CUMAs, que están a ter unha grande implantación no medio agrario en Galicia. As CUMAs, avaliadas no Capítulo III, poden ofrecer unha boa rendibilidade aos propietarios medianos e grandes e aos MVMC, xa que melloran os rendementos e reducen a man de obra no cultivo e na recolección forestal.

Por último as cooperativas poden contribuír ao desenvolvemento dos novos xacementos de emprego e das novas actividades relacionadas co espazo rural e co monte. Referímonos ás actividades de ocio, deportes, agroturismo, turismo rural e/ou natural e outras actividades ao aire libre. Moitos montes de Galicia, tanto de comunidades de veciños como de propietarios individuais, son susceptíbeis de desenvolver actividades como as anteriormente sinaladas. Así, deportes como os de aventura, explotación de deportes ecuestres, ou actividades ao aire libre como o sendeirismo poden ser acometidos por emprendedores galegos, e xa existen experiencias significativas⁹. E aí onde as cooperativas de traballo asociado, e mesmo o cooperativismo de usuarios e servizos en conexión con elas, poden ter no monte galego un recurso moi importante.

4- As comunidades de montes e as cooperativas

Os MVMC son entidades de enorme arraigo en Galicia, contan cunha lei propia, a Lei 13/1989 de montes veciñais de Galicia, e as súas normas complementarias, así como recoñecida experiencia e práctica operativa nos montes da súa propiedade. Poden xogar un papel dinamizador fundamental no movemento asociativo e de carácter cooperativo en Galicia.

8 Así, a cooperativa Aceveda, de Vilariño de Conso, exemplo de cooperativa agraria que explota un gran rabaño de ovelas e cabras, que xera todos os anos importantes ingresos para unha poboación rural que habita nunha zona claramente desfavorecida.

9 A xeito de exemplo apuntamos iniciativas como a da cooperativa de traballo asociado Equal que aproveita este tipo de recursos naturais preto da cidade de Ourense.

Os MVMC poden ser dinamizadores básicos do desenvolvemento rural onde están localizados, así como impulsores decididos dun monte galego xestionado utilizando todas as técnicas empresariais e profesionais coñecidas, nun ámbito de toma de decisións democráticas, transparentes, equitativas e de compromiso social. Neste senso, consideramos que deben comezar a avaliar e realizar propostas do que poden facer conxuntamente polo monte galego no seu conxunto. Dende o ámbito de desenvolvemento económico, os MVMC, no exercicio da ampla autonomía e capacidade que a Lei lles recoñece para acometer actos de disposición e aproveitamentos diversos, poden utilizar a figura xurídica da cooperativa para diversidade de actividades. Neste senso, deben emprender actividades nos seus montes que á súa vez impulsen o desenvolvemento de todos os montes galegos. Entendemos que xuridicamente os que estean debidamente rexistrados non teñen problemas de ningún tipo para seren socios dunha cooperativa.

En primeiro lugar, estimamos que os MVMC poden ser promotores, facilitadores e dinamizadores de moitas alternativas non forestais no eido cooperativo xa comentadas no apartado anterior 14.1.5. Cada un debe avaliar que tipo de actividades alternativas pode desenvolver na súa propiedade en función dos seus recursos, que figura empresarial é a máis axeitada para esas alternativas e que tipo de convenios, condicións e acordos deben realizar con cada unha. Debe posibilitar que este tipo de actividades se desenvolvan preservando o resto dos recursos do monte e compatibilizando a rendibilidade económica coa finalidade de fixar poboación no medio rural. A explotación destas actividades alternativas ha de ser sostíbel económica, ecolóxica e socialmente.

En segundo lugar, estimamos condición importante para o bo desenvolvemento dun cooperativismo comercial da madeira, avaliado no punto 14.1.4.2 deste Libro Branco, que poderían ser os MVMC con capacidade de autoxestión neste aspecto as primeiras entidades en tomar a decisión para a creación dunha comercialización conxunta e colectiva da madeira. O carácter asociativo e democrático deles fai que sexan as entidades promotoras máis interesadas en poñer en marcha un sistema de comercialización da madeira que respecte ese sistema democrático, transparente, profesional, empresarial, equitativo e colectivo que poden acadar mediante esta figura xurídica. Máis aínda, nos estatutos da cooperativa poderían reflectir unha representatividade, tanto na toma de decisións como no acceso aos retornos, ponderada en función da importancia comercial dos seus montes. Por outra banda, entendemos que esta cooperativa para a comercialización de madeira pode ofrecer unha nova perspectiva para a análise da fiscalidade aplicábel aos MVMC.

Finalmente, os propietarios privados e outro tipo de sociedades, como as Sociedades Agrarias de Transformación existentes ou as propias cooperativas de explotación comunitaria da terra que se creen no eido forestal, poderían constituír outra cooperativa de comercialización que se asocie á creada por MVMC coa finalidade de acadar os niveis de comercialización que os mercados da madeira requiren. Neste senso, Galicia podería chegar a acadar os mesmos niveis de profesionalidade e potencialidade forestal que a produtividade dos seus montes posibilitan, coa necesaria ordenación e organización empresarial que existen noutros países como Francia, Finlandia, etc.

5.- A cooperación na transformación

A ordenación da produción forestal achega importantes vantaxes á industria transformadora, tanto de taboleiros como de serra. É moi importante para o sector industrial dispoñer da produción de madeira axeitada ás súas necesidades, tanto en calidade coma en cantidade, e cunhas condicións de explotación de xeito que os custos de corta, clasificación e transporte sexan os máis reducidos posibles. Neste sentido, a contribución do cooperativismo á racionalización produtiva, xa sinalada, repercute de seu nunha mellora das posibilidades de transformación.

Mais, por outra banda, o cooperativismo pode desenvolver potencialidades na transformación da madeira. Máis alá da potencialidade e das posibilidades das cooperativas de traballo asociado como fórmula para organizar as empresas transformadoras da madeira, fundamentalmente a industria do moble e a ebanistería¹⁰, existe un claro nicho para o cooperativismo no ámbito industrial do moble e da ebanistería e con posibilidades no ámbito da industria da serra. Estámonos a referir ás cooperativas de abastecementos e servizos. As industrias da madeira deben avaliar a posibilidade de abastecerse de madeira mediante a creación de cooperativas de abastecemento e servizos, de xeito que a merca da madeira que necesiten para o proceso de transformación sexa a adecuada, fixando os criterios de compra individualmente segundo calidade, prezo, seguridade do abastecemento, regulación de stocks, seguridade, e outros que estimen axeitados. Este tipo de cooperativas, moi comúns en países desenvolvidos, apenas son incipientes en Galicia.

Estas cooperativas de industrias transformadoras facilitarían a necesaria comunicación entre os produtores de madeira de Galicia e os transformadores, acadando sinerxías para beneficio de toda a cadea do sector.

6.- Propostas de dinamización cooperativa

A mellor maneira de incentivar aos propietarios individuais de cara a unha actuación colectiva é mediante un claro apoio da administración. Neste senso, as concentracións parcelarias privadas nos montes deben estar acompañadas con axudas para a forestación de terras agrarias e de mantemento. A posta en marcha da concentración parcelaria supón evitar a perda da propiedade para algúns propietarios e fai posíbel unha actuación cooperativa. Dentro desta prioridade, procede apoiar preferentemente a todas as explotacións colectivas con compromisos de duración no tempo superiores a trinta e cinco anos, idade mínima do ciclo para especies de crecemento medio.

Coa coordinación das Consellerías de Medioambiente e de Asuntos Sociais, Emprego e Relacións Laborais, debe crearse un grupo de traballo que elabore varios modelos de regulamentos de réxime

¹⁰ Entendemos que as virtudes, vantaxes, defectos e inconvenientes das cooperativas de traballo asociado é suficientemente avaliado noutros capítulos deste Libro Branco, e as empresas do moble e da ebanistería deberán adoptar a figura xurídica para desenvolver a súa actividade que mellor se adapte ás características dos seus recursos de traballo e de capital.

interno de cooperativas coa finalidade de plasmar documentalmente os aspectos técnicos produtivos, os repartos dos rendementos, os sistemas de xestión, os sistemas de control, os financiamentos, a formación e información mínima, etc. Cando a rendibilidade dos montes é diferente, os regulamentos deben ser diferentes e adaptados a cada realidade. Consideramos que é necesario experimentar con estes regulamentos durante un período de proba a estimar para coñecer as vivencias (positivas e negativas), así como os resultados das cooperativas que se creen. Os modelos non deben nin poden ser fixos, de xeito que possibiliten a iniciativa e a innovación dos particulares. Posteriormente, despois de avaliados os resultados pode considerarse facer cambios neles.

Así mesmo, mediante desenvolvemento regulamentario é posíbel crear unha clase específica de cooperativas que se adapten ás necesidades dos propietarios dos montes, sen necesidade de modificar a Lei 5/1998 de cooperativas de Galicia. Ou inclusive propoñer unha adaptación da mesma nos aspectos que as cooperativas que traballen no eido forestal estimen de interese e necesarios. Hai que recordar, que a sociedade cooperativa é unha das poucas sociedades que é lexislada dende o propio Parlamento de Galicia sen dependencias estatais. A estas medidas débese chegar no intre en que se coñezan as necesidades organizativas e as limitacións xurídicas actuais, caso de existiren.

Consideramos que os principais axentes animadores e promotores deste tipo de sociedades deben ser as administracións, as asociacións de propietarios forestais, as asociacións de montes veciñais en man común de Galicia, e as cooperativas de traballo asociado do eido forestal, entre outras entidades privadas e cooperativas. Para isto, deben coñecer todas as posibilidades organizativas das cooperativas.

Finalmente, estes mesmos axentes dinamizadores poden ser os principais xestores técnicos das cooperativas que se creen. As asociacións poden prestar o servizo de xestión aos colectivos que o demanden, sendo este contrato importante para os efectos de dar prioridade ás axudas antes mencionadas. Ben é certo que a xestión nunca pode supoñer que as cooperativas non teñan liberdade de contratación, liberdade de decisión, liberdade de xestión,... Finalmente, concentrando a xestión dos montes en réxime cooperativo poderá acadarse un alto nivel de continuidade da xestión técnica, algo sempre desexábel, evitando os prexuízos que supón unha produción con longo período de maduramento.

B. Novos eidos para o cooperativismo no mar

1.- O contorno económico e social da pesca cara ao cooperativismo

O sector pesqueiro galego comprende unha ampla diversidade de actividades que van desde as extractivas ás de comercialización, pasando polas de transformación, conserva e servizos ás actividades pesqueiras, así como a acuicultura, que presentan dentro de cada unha delas graos de desenvolvemento diferentes que van desde o tipicamente artesanal a aquelas máis “industrializadas”. Todo isto conforma un amplo abano de subsectores produtivos con características moi diferentes.

Dentro da pesca extractiva, poderíase agrupar polo menos os seguintes sectores: pesca de baixura (tamén citada habitualmente como artesanal), pesca de litoral, pesca de altura, pesca de grande altura e marisqueo. (García Negro, C., 2000)

Este último atópase a cabalo da pesca extractiva e a acuicultura, sector este que ten no cultivo do mexillón o seu maior desenvolvemento, xunto coa acuicultura de peixes (especialmente rodaballo do que Galicia é primeiro produtor europeo).

Por outra banda, a comercialización dos produtos extraídos (exportadores, depuradoras e outras) e os servizos a actividade pesqueira (desde estaleiros á fabricación de redes) conforman, xunto co sector de transformación e conserva, as outras grandes familias de actividade.

A presenza en cada un destes sectores de niveis de desenvolvemento diferentes, fai que poidamos encontrarnos sectores onde predominan as sociedades mercantís como fórmula organizativa da unidade de explotación -a pesca de altura ou grande altura, a acuicultura de peixes ou a transformación e conserva- e cun gran nivel de integración económica e no mercado, convivindo con sectores puramente artesanais, onde a maioría das unidades son traballadores autónomos -a pesca de baixura e o marisqueo- ou con sectores como o mexilloeiro que presenta un marcado carácter familiar, e que se organiza a través de asociacións de tipo profesional.

Dados os desafíos que cara ao futuro teñen que afrontar, é neste segundo grupo onde o cooperativismo pode ser unha ferramenta axeitada para a busca de solucións ao reto de facilitar a integración empresarial e no mercado.

1.1.- O sector pesqueiro

A flota galega está formada por 7.754 embarcacións (Consello Económico e Social de Galicia, 2002. páx.. 19), das que 6.687 conforman a flota de pesca artesanal e o resto os outros tres sectores. Estes últimos están formados por empresas de variada dimensión, habitualmente con fórmulas de sociedade limitada ou anónima, cunha concepción empresarial da actividade e unha integración no mercado moi clara. No caso da baixura non é así.

A pesca de baixura utiliza embarcacións de pequeno porte: conta con 5.216 unidades menores de 2,5 TRB (o 67,2% das totais) e 1.471 entre 2,5 e 12 TRB (o 18,9%), que pertencen na súa case totalidade a armadores que á súa vez son tripulantes da embarcación e que exercen a actividade baixo a fórmula de traballadores autónomos. Esta flota utiliza unha ampla variedade de artes de pesca que frecuentemente alternan ao longo do ano, consonte a temporada, e as súas capturas son moi variadas. A venda do produto realízase mediante subhasta á baixa na lonxa. Esta pequena dimensión é os hábitos de traballo existentes, impídenlle acometer aquelas accións que lle permitirían mellorar a súa rendibilidade económica e afrontar as condicións do mercado.

O marisqueo a pé é un sector extractivo maioritariamente feminino, de produtoras individuais que habitualmente realizan a súa actividade dentro de agrupacións de mariscadoras formadas nas confrarías de pescadores, que determinan mediante o Plan de explotación presentado a Consellería, as condicións do exercicio da actividade: días de extracción, horarios, topes de captura, controis e outros. Nos últimos anos deu un grande avance cara á súa conversión en cultivadores incorporando á súa actividade traballos de limpeza, rareos, sementeiras, vixilancia, e outros. A comercialización do produto realízase por poxa á baixa na lonxa, habitualmente en lotes de cada produtor, cunha clasificación sinxela realizada manualmente. Hoxe en día o número de mariscadoras/es a pé é de 5.253 (Consellería de Pesca e Asuntos Marítimos. Servizo de Marisqueo, 2003).

Dentro das actividades de servizos á pesca atopamos o caso das redeiras, habitualmente mulleres das familias pescadoras, que arman ou reparan as redes que se utilizan nos barcos da familia e coñecidos, e/ou realizan traballos por encarga para empresas de redes. Non teñen recoñecemento profesional (o ISM ponlles moitas dificultades para a súa alta, neste réxime especial) o que fai que na súa maioría traballen de forma "mergullada". Nos últimos tempos iniciaron un movemento asociativo tendente a regularizar e mellorar a súa situación profesional e económica. O volume de persoas ocupadas nesta actividade estímase nunhas 1.200 persoas.

O sector mexilloeiro en Galicia está formado por 3.386 bateas correspondentes a 2.350 mexilloeiros titulares das concesións administrativas (Consello Regulador do Mexillón de Galicia, 2001 páx. 63), cunha produción que varía arredor das 220.000 tm e un valor de arredor dos 110 millóns de euros. Este sector baséase nunha estrutura produtiva de pequena dimensión, cunha media de 1,44 bateas por concesionario, de marcado carácter familiar, agrupando os diversos titulares das concesións de bateas da familia para a súa explotación en conxunto. A agrupación vén obrigada non só para rendibilizar os equipamentos de traballo (especialmente o barco das bateas), senón pola necesidade de organizar a produción, distribuindo as diferentes fases do cultivo nas bateas en función da súa posición no mar. As condicións das concesións, que dificultan a transferencia agás "*mortis causa*", fai que na realidade a agrupación se realice baixo a fórmula de comunidades de bens ou sociedades civís de difícil encaixe, o que imposibilita a integración para acadar empresas de maior dimensión, que poidan integrar verticalmente a produción

1.2.- O contorno institucional da pesca en relación co cooperativismo

A pesca é unha actividade amplamente regulamentada en todos os seus aspectos. O feito de ser unha actividade de explotación comercial de bens de dominio público como son os recursos mariños (a Lei de costas no seu artigo 3º inclúe os recursos do mar suxeitos a explotación comercial como bens de dominio público), determina que a actividade pesqueira só poida exercerse a través dun título habilitante para esta actividade.

A Lei 6/1993, de pesca de Galicia, que regula o exercicio da actividade pesqueira en todos os seus aspectos, establece no seu artigo 4º a necesidade dunha autorización para toda actividade de explotación dos recursos mariños. No seu artigo 10º a lei establece que “o exercicio por toda persoa física, ou xurídica das actividades de pesca, marisqueo ou cultivos mariños require un título administrativo habilitante previo”, e define as seguintes modalidades: concesión, autorización, permiso de actividade e permiso de explotación.

A necesidade de contar con algún dos títulos habilitantes para o exercicio da actividade pesqueira, supón unha seria limitación á hora de constituír unha cooperativa, pois é necesario que os socios ou a cooperativa como tal dispoñan dalgún dos títulos citados para poder exercer a actividade pesqueira correspondente. Esta situación agrávase se se ten en conta que na práctica non se conceden novos títulos habilitantes debido á situación dos recursos, polo que se fai practicamente imposible a constituición de cooperativas se estas teñen que optar a conseguir *ex novo* os títulos.

Tal situación reduce na práctica a unha disposición sen aplicabilidade ao disposto no artigo 49.4 que manifesta que “as autorizacións outorgáranse preferentemente ás entidades de interese colectivo”, o que consonte á disposición adicional da lei que as define inclúe entre outras entidades as cooperativas. O mesmo sucede co disposto no artigo 54 en referencia ás concesións, cando expresa que “serán outorgadas preferentemente: (...) b) ás cooperativas formadas por mariscadores profesionais”.

A lei de cooperativas de Galicia ofrece unha saída a esta situación de imposibilidade de feito, ao contemplar no seu artigo 118 as cooperativas de explotación dos recursos acuícolas, que permite que posuidores de títulos administrativos habilitantes os acheguen á cooperativa para a súa constituición, sen que esta achega supoña un cambio na titularidade. A pesar da dificultade que poida presentar o feito de que algúns dos títulos habilitantes son outorgados en precario e/ou da duración limitada deles, ábrese un camiño aínda non explorado na constituición de cooperativas para a explotación pesqueira, marisqueira ou da acuicultura.

O arranque desta fórmula vai ter máis que ver coa posición das administracións en relación con este tipo de cooperativa, tanto no que se refire a unha lectura con talante aberto do disposto no citado artigo da lei galega de cooperativas, como dunha actitude activa a favor da creación destas entidades nas que a propia administración podería ser socio, se o quixer.

No que se refire ás outras clases de cooperativas onde a actividade non é extractiva, non existen maiores problemas para a súa constitución cós que poidan existir noutros sectores de actividade.

As confrarías de pescadores manteñen unha posición ambivalente sobre as cooperativas, e se ben non se manifestan en contra, na práctica a súa posición fai inviábel na maioría dos casos os proxectos cooperativos. De feito, a imaxe que se ten está condicionada pola existencia das fortes cooperativas de armadores, co que se vincula a imaxe da fórmula cooperativa a intereses contrapostos cos das confrarías (hai que recordar que os armadores asociados ás cooperativas de armadores raramente están asociados ás confrarías, e que estes pertencen á flota de altura e grande altura, con intereses moi diferentes, cando non contrapostos ás confrarías, que representan o sector máis artesanal). Esta imaxe é transferida aos pescadores o que, xunto coas experiencias negativas existentes no sector, conforman a visión que a cooperativa ten de cara ás confrarías, que as ven máis como competidoras ca como ferramentas de integración e organización empresarial compatíbeis, cando non complementarias, da propia confraría.

Neste senso, cómpre constatar tamén a idea preconcebida ou visión que existe da cooperativa dende algúns colectivos do sector, como fórmulas empresariais que “privatizan o mar”. Isto é quizais debido ao gran descoñecemento da figura e dos seus principios de funcionamento (libre adhesión, xestión democrática, etc.) e da propia regulamentación da actividade pesqueira (en último caso son os títulos habilitantes os que limitan ou discriminan o acceso ao recurso). Cómpre aquí tamén un decidido impulso ás actividades de divulgación e formación.

2.- Os desafíos sectoriais cara ao futuro

O sector pesqueiro, sobre todo o artesanal, enfróntase a un proceso de adaptación das súas estruturas e formas de traballo ás novas condicións sociais e de mercado. É un proceso necesario para garantir o seu futuro tanto no que supón de viabilidade social como económica. Hoxe en día a continuidade da explotación está máis condicionada pola falta de renovación xeracional na pesca que pola existencia de recursos, dándose un proceso acentuado de envellecemento na flota que é necesario invertir. Esta volta do proceso de abandono e envellecemento só pode darse coa incorporación de novos activos, para o que é necesario trocar a imaxe de actividade dura e mal remunerada da actividade pesqueira. Necesariamente é preciso mellorar as condicións de traballo e as rendas obtidas. Nas condicións de mercado nas que hoxe se move a pesca artesanal é preciso deseñar novas estratexias de actuación que implican unha maior integración empresarial e no mercado dos mariñeiros

2.1.- A integración dos produtores no mercado

A actividade extractiva artesanal, tal e como hoxe se realiza, finaliza coa 1ª venda do produto nas lonxas mediante subhasta á baixa. Isto significa que o pescador non recibe como retorno do proceso de posta do produto no mercado, información sobre as demandas e preferencias do consumidor. A súa

producción é unha produción ás cegas, polo que está en mans dos comercializadores intermedios e o valor dos seus produtos é fixado por estes máis ca polo xogo do mercado.

Incrementar as rendas do pescador, nun proceso de pesca sustentábel, pasa por valorizar os produtos mediante a optimización en cada momento da produción e do seu valor, o que precisa dunha maior integración dos pescadores no mercado. Así recibiría a información que este envía sobre as demandas do consumidor e adaptaría, en consecuencia, a súa actividade a estas

2.2.- A calidade como elemento diferencial

Dentro deste proceso de integración no mercado, a pesca artesanal enfróntase a un mercado globalizado onde entran produtos pesqueiros de todas as partes do mundo, que utilizando o transporte aéreo sitúan os seus produtos nos mercados en prazos de tempo competitivos cos de Galicia, con prezos máis baixos que tiran á baixa os dos produtos galegos. A única vía de defensa diante desta situación é a calidade dos produtos, e se ben Galicia ten unha posición acreditada no mercado, é preciso establecer fórmulas que permitan mantela e obter todo o valor económico que esa calidade ten.

A calidade dos produtos da pesca artesanal de Galicia está definida non só polas calidades organolépticas do produto en si, senón polo manexo do produto posterior á pesca; e tamén pola frescura que se pode garantir ao chegar aos mercados produtos con tempos desde a extracción á venda ao consumidor inferiores as 24 horas. O problema principal é que o actual sistema de comercialización, agás novidosas experiencias dalgunhas confrarías e da DOP Mexillón de Galicia, non permite ao consumidor identificar este produto e diferencialo doutro, agás información do vendedor que, por outra banda, obtén a súa información do intermediario que lle subministra.

Valorizar o produto e gañar o sobrevalor que lle dá a calidade, supón buscar fórmulas de identificación do produto e integración no mercado que permitan ao consumidor conocer a trazabilidade do produto acreditando o cumprimento dos requisitos de calidade que ten a produción artesanal.

2.3.- A mellora das condicións de traballo e a racionalización dos custos

A valorización dos produtos pesqueiros artesanais nun mercado aberto e competitivo necesita racionalizar os procesos de produción, reducindo os custos e empregando esta redución en actividades de promoción ou gañando competitividade. Dadas as características da pesca artesanal, non é posíbel se non se crean fórmulas de cooperación para a realización das actividades de comercialización, optimizando recursos e gañando dimensión para o acceder ao mercado.

Paralelamente a este proceso a mellora das rendas obtidas vai permitir a mellora das condicións de traballo, tanto en terra como a bordo: o incremento das rendas permitirá reducir horarios de traballo, reducir as saídas ao mar en días con condicións de risco, e mesmo facilitar o reinvestimento en melloras das condicións de seguridade e habitabilidade das embarcacións.

2.4.- O mantemento da actividade pesqueira

As circunstancias que se viñeron expoñendo fan que un dos grandes desafíos do futuro para a pesca artesanal sexa o mantemento do nivel de actividade pesqueira, compatibilizándoo coa recuperación de recursos que conduza a unha situación de estabilidade mediante a posta en práctica de sistemas de pesca sustentábel.

A falta de renovación xeracional nunha actividade maioritariamente familiar e a presión derivada do mercado de embarcacións para achegar como baixas, fan que en caso de non continuidade da empresa familiar, sexa moi atractivo vender a embarcación con esta finalidade ou despezar a embarcación, co que se perciben uns ingresos hoxe en día elevados. Estes factores xunto coas dificultades actuais existentes nalgúns recursos, condicionan o mantemento da actividade pesqueira en moitos dos pequenos portos de pesca.

Tendo en conta que os portos destas pequenas comunidades de pescadores son o motor da dinámica social e da súa economía, compréndese a importancia que para Galicia ten o mantemento da actividade nestes portos nun nivel necesario para garantir o funcionamento do “corazón” da comunidade pesqueira.

3.- As cooperativas, unha ferramenta útil

A resposta aos desafíos expostos pasa na maioría dos casos por atopar mecanismos para acadar unha dimensión empresarial axustada ás tarefas que hai que acometer. É neste papel onde as cooperativas son unha ferramenta útil para, desde unha actuación empresarial, complementar as accións que desde outras entidades do sector poidan acometerse.

A estrutura cooperativa permite unha racionalización de custos, non só polos efectos das economías de escala, senón polo seu propio labor mesmo na organización da produción, optimizando o uso dos medios e permitindo acometer proxectos de integración vertical máis amplos. Esta capacidade nace da maior vinculación dos socios cooperativistas cun proxecto ao que non só se adhiren voluntariamente senón que achegan capital. A actividade vólvese máis doada ao ser planificada e acordada conxuntamente, como a fórmula cooperativa permite. Por isto en sectores como o marisqueiro, a cooperativa facilita un papel máis activo na extensión das técnicas de cultivo aos bancos marisqueiros, ao posibilitar a distribución do esforzo de realización destas actividades e/ou a súa remuneración, de xeito que actúa como incentivo e permite acelerar o paso da simple recolección ao cultivo.

Na comercialización dos produtos, a vía cooperativa permite aos produtores realizar o proceso máis aló da 1ª venda, o que garante unha mellor calidade, a identificación do produto (sexo a través de distintivos de orixe ou de comercialización marquista) e a posta en marcha de políticas de calidade, co obxectivo de incrementar o valor dos produtos.

A utilidade das cooperativas como fórmula para a solución de problemas dos subsectores pesqueiros, será maior en canto as confrarías, como entidades representativas de intereses, comprendan que as cooperativas de pescadores son unha fórmula complementaria da propia confraría, (que en moitos casos e conforme á Lei galega de cooperativas, podería estar presente como tal entidade na cooperativa como socio colaborador cos dereitos e obrigas que este ten). Unha fórmula que lles permite superar algunhas das súas propias limitacións e realizar actividades económicas sen facer correr riscos á confraría en canto entidade socialmente representativa dos pescadores. A isto habería que unir a posibilidade que a propia lei de cooperativas da para que estas formen parte doutras fórmulas de colaboración económica, que poderían establecerse entre cooperativas e confrarías para asuntos de interese común.

4.- Algunhas vantaxes das cooperativas no sector pesqueiro

As cooperativas presentan para o sector pesqueiro artesanal a vantaxe de funcionaren polo principio de igualdade dos socios (un socio, un voto), dun xeito similar ao que as confrarías manteñen, sen diferenciar por ámbito de actividade ou categorías, o que as fai máis próximas aos pescadores.

A fórmula organizativa das cooperativas permite establecer un réxime sancionador, interno e sinxelo, para aqueles socios que non cumpran as súas obrigas. Isto permite superar os problemas que existen nalgúns casos en agrupacións de mariscadoras e nas propias confrarías, limitadas polo procedemento sancionador –lento e carente da eficacia que outorga a inmediatez- que lles é de aplicación dada a súa consideración de corporacións de dereito público.

Nun sector tan necesitado de visión de empresa nas súas actuacións, a cooperativa ten a vantaxe de facer presente a visión empresarial e de integración económica aos pescadores, sen necesidade de grandes cambios na actuación das empresas e ou as persoas.

5.- Os novos eidos no mar

5.1.- As cooperativas prestadoras de servizos

Se ben existe unha certa presenza de cooperativas do mar prestadoras de servizos, tanto no que se refire á subministración de bens para a flota, como na comercialización da produción, esta límtase a dous sectores concretos: os armadores da flota máis industrial e os mexilloeiros.

É, non obstante, nesta área da prestación de servizos onde maior pode ser o papel das cooperativas do mar: no desenvolvemento da actividade pesqueira máis artesanal co obxectivo de facer fronte aos desafíos expostos. Tanto na pesca artesanal como no marisqueo e no sector mexilloeiro estas cooperativas teñen expectativas de crecemento.

A creación de cooperativas para a comercialización dos produtos en común, posibilita a mellora dos prezos de venda, ao reducir marxes de intermediación e marcar a tendencia dos prezos nas lonxas. Permite a consecución de acordos de subministración, con entidades de distribución ou cooperativas de peixeiros, cos que obxectivamente poden chegar a pactos beneficiosos para ambas as dúas partes, non só polo reparto da marxe de intermediación senón por poder evitar desprazamentos ás lonxas para a compra, como agora fan moitos dos peixeiros que compran directamente, e tamén por facilitar as operacións loxísticas. Pero quizais a contribución máis positiva sexa o facer posíbel a incorporación de valor engadido mediante un primeiro procesado, o aplicar políticas de calidade do produto e, sobre todo, identificar o produto e garantir a trazabilidade deste, marcando políticas comerciais dirixidas a crear unha imaxe de marca do produto fresco da pesca artesanal.

A crecente iniciativa dos pescadores a través das confrarías de comezar procesos deste tipo atopa nestas cooperativas a fórmula máis axeitada para levalas a cabo, o que limita os riscos que desta xestión no mercado poidan derivarse. A posta en funcionamento de pequenas plantas de escachado e extracción da gonada de ourizo, de mini depuradoras para a comercialización directa de moluscos, ou de minicriadeiros para a produción de semente son actividades xa en fase de iniciación que poden acollerse a esta fórmula.

No sector pesqueiro os servizos comprenden tamén un amplo abano de actividades de mantemento tanto das embarcacións como das instalacións. É nas primeiras onde as cooperativas de servizos ou, no seu caso, de traballo asociado están en condicións inmejorábeis de acometeren esta prestación de servizos nos pequenos portos, tanto no que se refire a instalacións de varado das embarcacións como das reparacións necesarias no casco ou nas máquinas, que para poder ser viábeis deben compatibilizar coa prestación dos mesmos servizos ás embarcacións de lecer. Hoxe xa moitas confrarías están solicitando a instalación de locais axeitados para talleres de mantemento coa finalidade de atraer a empresas que realicen no porto estas actividades.

5.2.- As cooperativas para a produción

Se ben era posíbel a constitución de cooperativas do mar coa finalidade de participar na produción, e hai experiencias dalgunha armadora de buques de pesca e outra dedicada á produción marisqueira ou mexilloeira, non era doada a súa creación polos obstáculos existentes para conseguir permisos de explotación ou calquera outro título habilitante ou achegalos á cooperativa. A Lei de cooperativas de Galicia, coa creación da cooperativa de explotación de recursos acuícolas e a regulación que fai dela, elimina en gran maneira estes, e abre un camiño, que se ben non foi utilizado ata o momento, parece máis debido ao descoñecemento cá outro factor.

A vía que a lei abre para que ao constituírse a cooperativa, se poidan achegar a ela os títulos administrativos habilitantes, sen perder a titularidade, e a posíbel integración como socios das confrarías de pescadores e da administración ou entes públicos, crea un sector de gran potencial para a creación de cooperativas.

A combinación desta potencialidade coa necesidade cada vez maior de integrar de maneira empresarial a explotación dos recursos dimensiona a posibilidade de creación de cooperativas no ámbito da produción.

Tamén é posíbel a creación de cooperativas deste tipo na produción pesqueira, onde poden ser unha fórmula de manter a actividade pesqueira artesanal diante do envellecemento dos armadores e o problema do relevo xeracional. Poden servir para manter en activo estas embarcacións unha vez xubilado o armador, que recibiría así unha compensación económica complementaría da súa pensión.

Mais é no campo do marisqueo e da produción mexilloeira onde parece máis doada a aparición destas cooperativas. A cooperativa de explotación de recursos acuícolas axéitase perfectamente, para favorecer a integración empresarial e para lograr unha maior dimensión de empresa, nas compañías familiares de bateiros, xa que permite integrar nela as bateas, sen perda das concesións, percibir unha compensación económica por esta achega, e manter unha fórmula xurídica clara e definida, cun tratamento fiscal beneficioso. Esta fórmula permite unha optimización dos recursos e unha mellor ordenación da produción, ao poder utilizar as distintas bateas da explotación para distintas fases de cultivo.

A produción marisqueira a pé é a outra área de gran potencial da cooperativa de explotación dos recursos acuícolas. Aínda que neste caso o factor máis limitante é o de poder dispoñer de zonas de produción, a maioría delas en autorizacións de titularidade das confrarías. A cada vez maior actividade de cultivo nos bancos marisqueiros fai necesario unha xestión máis complexa. Cómpren unidades de produción de semente e de depuración para posibilitar a comercialización directa, e urxe a busca de fórmulas de xestión que incorporando as confrarías como titulares das autorizacións posibiliten unha xestión eficaz. É neste punto onde as cooperativas ofrecen unha alternativa axeitada á situación actual do sector, ao poder compatibilizar todos os condicionantes existentes integrando a todos os intervinientes na explotación marisqueira.

Cecais son as cooperativas de explotación dos recursos acuícolas onde o potencial de creación e crecemento do cooperativismo no mar é máis alto. Cómpre que pola administración pesqueira se aplique o disposto na Lei galega de cooperativas de maneira xenerosa conforme o seu espírito e se poñan en marcha políticas de apoio ao seu desenvolvemento.

5.3.- As cooperativas para o traballo asociado

A variedade de servizos que precisa a actividade pesqueira ten xerado a existencia de moitas formas de prestación destes servizos, que no caso da pesca máis artesanal se cubren con traballo familiar ou por xubilados, situación que dá lugar á existencia de amplas áreas de traballo en economía mergullada. O caso típico é o das redeiras/atadeiras, habitualmente familiares dos armadores ou persoas ligadas ao contorno familiar (maioritariamente mulleres), que realizan os labores de montaxe e/ou reparación das artes e aparellos de pesca, a cambio dunha retribución económica, maioritariamente sen estar lega-

lizadas como traballadoras. Este tipo de traballo realízase nas mesmas condicións para empresas elaboradoras de redes, que pagan a prezo por peza.

A evolución social, a evolución económica e a maior integración no mercado, fan cada vez máis necesario regularizar estas actividades, por unha parte para os traballadores, de maneira que poidan xerar os dereitos sociais que lles corresponden (afiliación á seguridade social, baixas, pensións,...) e, por outra, para as empresas, para que poidan xustificar como gastos e cargas todas as actividades que realizan. En moitos dos casos a externalización de servizos vai ser a vía que se escolla para logralo.

É neste proceso, onde se abre unha área potencial para as cooperativas de traballo asociado, que atenderían as demandas do sector pesqueiro, sobre todo o artesanal que, pola súa localización xeográfica dispersa e pola carencia de entidades prestadoras dos mesmos, ten máis necesidade destes servizos¹¹.

Os servizos de mantemento ás embarcacións e aos equipos, das instalacións, a reparación e montaxe de redes, os informáticos, o traballo en zonas vinculadas ao lecer e ao turismo e a primeira transformación e procesado dos produtos pesqueiros, son campos onde as cooperativas de traballo asociado teñen máis posibilidades de crecer.

¹¹ Recórdese que a flota máis industrial conta coas cooperativas de armadores ou as sociedades de xestión como Portos de Celeiro, S.A. ou ABSA e está localizada en áreas máis urbanas con mellores infraestruturas de servizos.

C. As cooperativas de servizos sociais e integración social

1. Os servizos sociais

A concepción do sistema público de servizos sociais de Galicia vén marcada pola Constitución e o Estatuto de Autonomía, como nova alternativa á protección e promoción social, tanto a iniciativa dos poderes públicos como da sociedade civil.

Os servizos sociais configúranse como un sistema integrado de protección social, orientado á prestación programada de atencións e servizos que posibiliten a mellora da calidade de vida e a participación das persoas ou grupos. Atende especialmente a aqueles que sofren algún tipo de carencia, marxinação ou desatención selectiva, así como a prevención e eliminación das causas que están na orixe daquelas situacións.

Existen dous niveis de actuación, tendo en conta a territorialidade ou a complexidade e o específico da prestación. De atención primaria, que dá lugar aos servizos sociais de atención primaria e de atención especializada, que dá lugar aos servizos sociais especializados.

As áreas de actuación, definidas en función dos sectores de poboación e das problemáticas diferenciadas que se aborden en cada unha delas, son as seguintes: comunidade; familia, infancia e xuventude; minusvalías; vellez; muller; drogodependencias e alcoholismo; minorías étnicas; delincuencia e reinserción de ex-internos e outras problemáticas de marxinação social.

Para conseguir maiores niveis de benestar e favorecer a cohesión social estanse creando medidas que promovan unha sociedade non excluínente e solidaria. Os obxectivos céntranse na inserción sociolaboral e nas necesidades das persoas maiores dependentes e con discapacidade.

Os servizos de atención primaria constitúen o nivel máis próximo ao usuario e ao seu ambiente familiar e social, desenvolven programas e prestan axudas que favorecen a participación, integración das persoas ou grupos dentro dun contorno comunitario, especialmente daqueles que están, ou corren o risco de estar, en situación de carencia ou marxinação.

Estes servizos constitúense como o elemento básico do sistema no que se refire a prevención, detección, análise de necesidades, programación do traballo social e prestación de servizos adecuados.

Dos obxectivos xerais de servizos sociais de atención primaria cabe destacar os seguintes:

- A detección e análise de necesidades e carencias sociais.
- A prevención no ámbito da comunidade.

- A mellora da autonomía persoal así como a integración e permanencia no medio familiar e social.
- A inserción social dos membros marxinados e excluídos da comunidade.
- A animación e desenvolvemento comunitario.
- A mellora da cooperación e solidariedade expresada nun voluntariado social.
- A prestación de cantos servizos concretos sexan precisos para o cumprimento da finalidade expresada.

Para o cumprimento dos obxectivos enumerados, os servizos sociais de atención primaria organizan a súa actividade mediante o deseño, execución e avaliación de proxectos de traballo social, cunha tipoloxía que se pode clasificar nos seguintes servizos:

- Información, orientación e valoración.
- Apoio á unidade convivencial e axuda a domicilio.
- Aloxamento alternativo.
- Prevención e inserción.
- Fomento da solidariedade.

Os servizos sociais de atención especializada son aqueles que van dirixidos a sectores de poboación con problemáticas definidas, que ao precisaren unha prestación específica ou un tratamento tecnicamente completo, non se poden resolver desde os servizos sociais de atención primaria.

Neste grupo inclúense os servizos especializados de atención á infancia (como acollemento, atención diúrna en centros, garderías, atención dentro e fóra do fogar,...); de atención á terceira idade (como residencias de válidos ou asistidos, centros de día, axuda a domicilio, vivendas tuteladas,...); de atención a minusválidos (como valoración e diagnóstico de minusvalías, eliminación de barreiras arquitectónicas, centros de día, atención dentro e fóra do fogar, inserción socio-laboral,...); de atención á muller (como CIMM, casas de acollida, coidado dos menores dentro e fóra do fogar, normalización sociolaboral,...); de atención a minorías étnicas (como inserción sociolaboral, escolarización, convivencia,...) e outros.

2. Situación actual e perspectivas

As profundas transformacións sociais que se produciron en Europa e particularmente en España nos últimos 20 anos están tendo unha gran repercusión no sistema produtivo. Algunhas desas transformacións provocan novas necesidades, individuais ou colectivas. Noutros casos, as sociedades toman conciencia dos seus problemas e buscan solucións. Así xurdiron as novas necesidades que neste momento serán base para novos desafíos no mercado laboral.

Os cambios máis relevantes que provocaron o xurdimento destas novas necesidades son os seguintes:

- A inversión das pirámides de poboación, consecuencia do alongamento da esperanza de vida e da caída da natalidade.
- A extensión dos sistemas educativos, o que leva a novas demandas culturais, non só no sistema educativo, senón unha vez finalizado este.
- A incorporación da muller ao mercado de traballo, con ou sen cualificación suficiente, e a transformación das estruturas familiares.
- O desenvolvemento das novas tecnoloxías da información, comunicación e medios audiovisuais.
- Os cambios nas pautas de consumo e do uso do tempo libre.
- O crecente convencemento da insostibilidade dun modelo de desenvolvemento que afecta negativamente ao medio ambiente, ao deterioro dos espazos urbanos e dos espazos naturais e rurais.

En España non se conseguiu un total desenvolvemento do Estado de Benestar Social e aínda se presentan notábeis carencias sociais. Os problemas básicos do noso Sistema de Protección Social baséanse en dúas realidades estruturais: os niveis elevados de paro e a relativamente baixa poboación activa xunto coa prolongación das expectativas de vida.

Nos países desenvolvidos non se pode concibir o desenvolvemento sen a existencia duns servizos sociais mínimos que garantan a cohesión social e a seguridade dos traballadores e as súas familias, con independencia das carencias locais que aínda poden existir nalgúns lugares. Os organismos públicos, deberán garantir que toda a poboación teña a oportunidade de acceder aos servizos sociais básicos. O sector de servizos sociais pódese converter nun xerador de emprego e riqueza para as rexións.

No noso país, a prestación de servizos sociais está orientada á descentralización dos mesmos, desde o traspaso de competencias nesta materia ás Comunidades Autónomas. A partir da Lei de bases reguladora de réxime local, establécese a autorización aos municipios para promoveren toda clase de acti-

vidades e prestar cantos servizos públicos contribúan a satisfacer as necesidades e aspiracións da comunidade. Para iso asígnanselles competencias en materia de prestación dos servizos sociais e de promoción e reinserción social.

Hai que sinalar que a cohesión social provoca a necesidade de desenvolver no ámbito local uns servizos de protección social que dean pulo ao desenvolvemento local. As políticas locais demandan unha actuación conxunta en tres áreas: políticas de promoción económica, políticas de benestar social e políticas urbanas e de territorio. E a estratexia de desenvolvemento rexional persegue o benestar dos seus cidadáns mediante a participación produtiva.

Os servizos sociais, como instrumento de apoio ás estratexias de desenvolvemento local, requiren unha formulación social e económica. Para isto pode ser necesario adecuar as estruturas do Estado de Benestar para conseguir maiores cotas de eficacia e eficiencia nos investimentos e no gasto público e privado en materia de servizos sociais.

A nova estratexia de servizos sociais contempla a integración da diversidade de axentes participantes, incluíndo aos propios grupos de usuarios dos servizos, incluso na definición das políticas e servizos que lles afectan e das organizacións que os representan. O obxectivo fundamental é corrixir situacións de necesidade, que poden ser: protección, dependencia e exclusión.

Por todo o exposto anteriormente, obsérvase que, por un lado, existe unha poboación que necesita recursos adecuados ás súas necesidades sociais e, por outro, existe unha poboación potencial que pode prestar servizos. Isto definiría a figura do prestador/receptor de servizos.

3. As cooperativas na prestación dos servizos sociais

A prestación de servizos sociais é un campo de futuro para o cooperativismo, principalmente neste momento en que a administración promove a prestación deles, en convenio coas entidades privadas. A presenza do sector privado no ámbito da prestación de servizos sociais é particularmente demandado en determinadas zonas con escaseza de servizos dirixidos á terceira idade, minusválidos, muller, infancia, xuventude, toxicómanos, minorías e outros. Este ámbito demostra con creces a súa capacidade xeradora de emprego e as súas potencialidades na prestación de servizos persoais de calidade. Particularmente o último decenio caracterízase pola crecente participación do sector privado no campo da atención ás persoas maiores

As Cooperativas de Servizos Sociais presentan peculiaridades que as singularizan. Habitualmente están formadas por profesionais dos servizos sociais, funcionan como cooperativas de traballo asociado e teñen como obxectivo a prestación de todo tipo de actividades e servizos cualificados para a mellora da vida diaria, a mellora da calidade de vida, a cultura e o lecer, e a formación continua interprofesional.

Conforme os datos da CNAE, na actualidade hai rexistradas 25 cooperativas que poden cualificarse de servizos sociais. Nos últimos anos creceron as iniciativas de cooperativas deste tipo, o que veu motivado en gran medida polo apoio da administración pública. Xa se atopan subministrando autoemprego a traballadores-propietarios en diversas áreas entre as que destaca a axuda a domicilio.

Este desprazamento da xestión a través das cooperativas non está explícito de forma clara, aínda que é un proceso con forte desenvolvemento nos últimos anos e con perspectivas de aumento. As cooperativas seguen xerando emprego a través da figura do cheque asistencial e a cesión da xestión e mantemento de centros públicos que lles abriron as portas para a súa colaboración coa Administración Pública na provisión de servizos.

Podemos cualificar as cooperativas de servizos sociais como xeradoras de benestar social, partindo de dúas vertentes. No intre en que unha cooperativa ofrece unha saída laboral, está mellorando a calidade de vida dos seus membros; que á súa vez teñen que ter un sentido de solidariedade cara a si mesmos e cara á poboación asistida.

As cooperativas foron e son, pola súa propia dinámica, creadoras de riqueza no contexto da economía dun país. As de servizos sociais, polas súas propias características, atópanse próximas ás necesidades dos usuarios e poden ser unha vía de incardinación e obtención de sinerxías entre individuo e sociedade.

As súas actividades admiten unha ampla diversificación, apoiada na alta cualificación dos especialistas en servizos sociais. Esta capacítalos para desenvolver profesionalmente variedade de actividades no eido dos servizos persoais de atención na vida diaria de determinados colectivos, de determinados servizos sanitarios e de servizos culturais e de ocio, entre outros.

Na medida en que contan para a súa dirección e xestión con persoal profesionalmente cualificado, coñecen os medios necesarios para estudar a realidade social da zona onde realizan o seu traballo e deben ser efectivos á hora de axustar a oferta ás demandas sociais existentes.

A partir do coñecemento da realidade sociolaboral, poden converterse en xeradores de emprego para grupos de inserción, valorando e avaliando as características das diferentes persoas que constitúen estes grupos de inserción; pódense paliar as lagoas existentes mediante formación que eles mesmos poden impartir.

Ao mesmo tempo teñen capacidade para executaren sistemas de control de calidade sobre os servizos que ofrecen, para coñecer se o funcionamento da súa cooperativa, tanto dos cooperativistas como do persoal dependente, é favorábel e adecuado. Isto permite realizar os cambios oportunos no momento preciso e manter un axuste continuado da oferta en resposta ás necesidades da demanda.

4. O mercado de traballo e a integración social

A estrutura do mercado de traballo en Galicia ten un claro perfil dunha sociedade de servizos en crecente proceso de diversificación e especialización.

O investidor atopa, sen lugar a dúbidas, a man de obra cualificada para calquera tipo de actividade empresarial. Ademais existe unha ampla porcentaxe de universitarios e profesionais que fai que se equilibre entrambos os sexos a balanza, aínda que hoxe é a muller a que ten maior índice de paro, pero tamén maior interese e impulso á hora de formularse iniciativas empresariais ou de formar cooperativas.

Os servizos sociais, o ocio e o turismo son sectores emerxentes en que teñen forte presenza as novas cooperativas. Conséguese así, non só a incorporación ao mercado de traballo en localidades con escasas posibilidades de emprego, senón que tamén se crean medios asistenciais e actividades que favorecen a calidade de vida e garanten o equilibrio da poboación, tanto no medio rural coma no urbano. Non obstante, a falta de subvencións específicas frea o avance das persoas con espírito emprendedor, que se arriscan na creación de cooperativas.

Un dos obxectivos da Administración é a promoción de emprego en igualdade de condicións, polo que ten o deber de apoiar tanto aos profesionais que inician a súa andadura laboral, como aquelas persoas con dificultades de acceso a un emprego normalizado.

Mentres que os primeiros teñen capacidade e formación suficiente para accederen á prestación de servizos e a súa problemática principal é o desemprego, os segundos, carecen de formación e aptitudes, á vez que presentan problemáticas engadidas, tendo serias dificultades para o acceso a un emprego normalizado e sendo necesario dotalos das habilidades tanto formativas como sociais para encamiñalos no mundo laboral. Isto obriga á Administración a dedicarlles máis tempo e recursos.

Nese sentido cabe diferenciar, en función das dificultades de acceso ao mundo do traballo, catro grupos:

Grupo 1.- Composto polas persoas que teñen formación e capacidade suficiente para un acceso rápido a un emprego.

Grupo 2.- Persoas con problemas específicos principalmente na formación, que provocan lixeiras dificultades para acceder ao emprego.

Grupo 3.- Persoas que sempre realizan traballos marxinais con baixa produtividade e non se integran no mercado laboral establecido.

Grupo 4.- Persoas con problemas específicos de inserción (alcoholismo, racismo, prostitución, excluídos,...)

5. As cooperativas de integración social

A lexislación nacional e autonómica promove tanto en materia de servizos sociais como en materia cooperativa e de Réxime Local as sociedades cooperativas de iniciativa social. Isto permite que a mesma entidade preste servizos diferentes para determinados colectivos, á vez que proporciona emprego estábel aos propios beneficiarios.

Están encamiñadas a inserir persoas con dificultades para accederen ao mundo laboral, porque carecen de cualificación específica e, en moitos casos, presentan problemáticas asociadas. Facilitan especialmente a incorporación ao mercado de traballo de colectivos en situación de exclusión (exclucos, exdrogaditos, colectivos en situación de marxinação, persoas con minusvalías e outros).

Desde a rede dos servizos sociais, e sobre todo desde o implante dos plans europeos en Galicia para loitar contra a exclusión social, defínese un marco onde se impulsa a creación destas cooperativas. Ten o obxecto da integración en réxime de igualdade de oportunidades daquelas persoas que acceden ao emprego a través dos servizos sociais para superar as barreiras sociais que ata o de agora se lles opuñan. O emprego é a clave da inserción social e a vía máis eficaz para a integración.

Isto pódese lograr mediante o compromiso de todos os responsábeis, combinando a economía social e os poderes públicos. Deberase ter en conta que entre os grupos de risco de exclusión existe unha diversidade de tipoloxías que requiren tamén solucións diversas e específicas, e pasa pola capacidade dos propios destinatarios da integración para definir a súa propia promoción e buscando o cambio nas actitudes sociais.

As cooperativas de integración social soen centrarse nun único ámbito de actuación, pois a formación académica dos seus integrantes límtaos para executaren diferentes traballos, converténdose en especialistas dun produto ou servizo concreto. Entre as actividades en que teñen máis cabida destacan aquelas que requiren a realización de operacións pouco complexas, niveis de cualificación básicos, períodos de formación curtos e, en xeral, certa extensividade no emprego de man de obra¹².

Adicionalmente, poden converterse en autoprestadoras de servizos terapéuticos, residenciais e asistenciais, coa finalidade de satisfacer adecuadamente as necesidades dos socios e mellorar de xeito integral todas as súas capacidades.

Dende o momento que unha persoa en situación de exclusión social pode acceder en igualdade de condicións a un emprego normalizado, estase a colaborar na mellora do seu benestar social e do seu contorno. A razón é que se reforza a súa autoestima e se promove o seu desenvolvemento integral e a súa realización persoal.

¹² Algúns traballos con forte compoñente manual ou algunhas actividades artesanais son exemplos tópicos.

No plano interno, as cooperativas de integración social deberán estar compostas por persoas con características comúns e/ou complementarias, que teñan un obxectivo compartido que os una. Cada membro deberá implicarse ao 100% segundo as súas aptitudes persoais e debe contarse con métodos de dinamización para favorecer a implicación de todos e para evitar o estancamento. Cada traballador debe desenvolver aquelas actividades que mellor se adapten á súa capacitación persoal e profesional.

A planificación debe facerse de forma conxunta. Debe ser unha decisión de todos. Se todos participan, a dinamización de todos os seus membros terá éxito. É fundamental a comunicación e o consenso. É necesario traballar en equipo.

O éxito da cooperativa depende en gran medida dunha boa dirección. Os seus membros deberían declinar todo protagonismo en beneficio daquel que ocupe a dirección, sendo este o que reúna máis aptitudes. Deberían ter, con relación a el, unha actitude de respecto, apoio e solidariedade, xa que a súa dedicación debe ser exclusiva.

Débase establecer unha rede de relacións externas que garantan a súa continuidade como tal, incidindo en tres frentes: fontes de financiamento, consecución de focos de emprego e vías de asesoramento. Tamén resulta fundamental a inclusión dun profesional especializado en Servizos Sociais para a dirección e/ou asesoramento.

Nos grupos de inserción, é obvia a falta de formación, o descoñecemento dos recursos asociados e da realidade social. Por iso é importante que un profesional actúe como dinamizador do grupo e facilite a información e a formación necesaria para desenvolver de forma positiva o seu traballo dentro da cooperativa. Un profesional que, ao tempo, axuda a afrontar todas aquelas situacións problemáticas que poidan xurdir no ámbito laboral e contribúe á toma de conciencia do rol dos socios como cooperativistas e traballadores activos dentro da Cooperativa.

Cómpre ter en conta, en suma, que nalgúns deste grupos, faise indispensable a tutela para que se poidan desenvolver nun mercado competitivo. A intervención nestes casos debe estar orientada a garantir a estabilización do grupo e a obtención de rendas salariais aceptábeis para os seus compoñentes.

A Administración debe ser axente de emprego para estas cooperativas e, ademais do seu asesoramento e acompañamento nos momentos iniciais, debe prestarlles o seu apoio económico ata a súa integración definitiva no mercado laboral, dada a habitual falta de solvencia económica dos seus membros. Isto permitiralles certa independencia económica e de toma de decisións. Tamén é necesario que a Administración, en todos os casos nos que lle sexa posíbel, se converta en promotor de emprego contratando, ela mesma, con algunha destas cooperativas.

6. O papel das administracións públicas

Na actualidade o desenvolvemento social demanda un número cada vez maior de servizos e a atención particular ao incremento da cohesión social. Neste ámbito as potencialidades das cooperativas de servizos sociais e de integración social, en estreita conexión coas diferentes administracións, especialmente coa local, poden xogar un importante papel.

A concertación entre administracións e cooperativas nestes terreos pode xerar importantes vantaxes, e xustifícase pola compatibilidade de obxectivos que se deriva da natureza esencial das cooperativas nestes ámbitos e das responsabilidades das administracións na obtención de maiores niveis de benestar social. Da cooperación entrambas as dúas xéranse sinerxías importantes, entre as que destacan a obtención dun “valor engadido social”. Ademais, determinadas cooperativas de servizos e inserción social mesmo poden ser organizacións sen ánimo de lucro, o que acrecenta as súas posibilidades de concertación coas administracións nestes eidos.

Por outra parte, a xeración de emprego no ámbito territorial dos propios concellos favorece a fixación da poboación e a distribución de riqueza no contorno máis inmediato e incide na calidade dos servizos prestados por estas cooperativas. Permite á administración local ter unha resposta máis inmediata, cunha maior implicación humana, sen que en ningún momento se perda a profesionalidade. Tendo en conta estes aspectos, sería importante introducir criterios de avaliación social nos pregos de condicións que rexen nos concursos públicos, co obxecto de que se teñan en conta as vantaxes que ofrecen este tipo de cooperativas á hora da avaliación de ofertas.

Por último, non se debe esquecer que a legalidade permite que os organismos públicos participen coma socios de pleno dereito en cooperativas con finalidades coincidentes.

Por conseguinte, pode haber unha base sólida para defender que as administracións, e particularmente a administración local en razón da súa proximidade para detectar e resolver con maior rapidez as necesidades, poidan ser a base de impulso para o desenvolvemento cooperativo nestes ámbitos. De xeito que, salvando a igualdade de condicións sempre esixíbel nas actuacións públicas, as cooperativas poidan consolidar unha situación de prevalencia en determinadas actuacións e mesmo ser discriminadas positivamente nalgúns casos.

As funcións das cooperativas nestes novos eidos son recoñecidas no “Plan de Empleo-2001” do Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales e abarcan actividades que podemos agrupar en catro grandes categorías:

- a) os servizos da vida diaria e servizos a domicilio baseados na satisfacción de determinadas necesidades da poboación e na mellora da súa calidade de vida: asistencia sanitaria a domicilio; atención domiciliaria á terceira idade; servizos de axuda á maternidade e paternidade; atención a

persoas con discapacidade física e/ou psíquica; gardería e atención domiciliaria á infancia; comedores e centros de día, etc...

- b) actividades de mellora do marco de vida, entre os que destacan as relacionadas coa mellora da vivenda, renovación de inmóbeis e mantemento de vivendas
- c) servizos de desenvolvemento cultural. Servizos de ocio, culturais e deportivos. Tamén de formación e introdución das novas tecnoloxías da información e da comunicación, incluíndo a promoción de actividades de teletraballo.
- d) e, por último, actividades de integración social que poden contemplarse en dúas dimensións: é un servizo que poden prestar as cooperativas a persoas con problemas de inserción; ou pode articularse a asociación cooperativa entre esas mesmas persoas. Asemade a achega das cooperativas pode ser significativa no terreo da prevención atendendo a persoas en situación de risco mediante o desenvolvemento de infraestruturas e proxectos no ámbito da formación, da ocupación e do ocio.